

L. VARGA PÉTER

„...kép zuhog át a szón...”

Kovács András Ferenc: Sötét tus, néma tinta

Kovács András Ferenc költészetének értelmezhetőségében – kétségtelen – a palimpszesztus, azaz az áthallásos, átírásos szöveg poétikája kínál meglehetősen stabil támpontokat. Azonban a 2002 és 2009 között született versekből készült válogatás – vagy ahogyan a *Sötét tus, néma tinta* meghatározása jelzi: *Vázlatkönyv* – a játékosságon és a hagyomány különböző színrevitelein túl más fontos tapasztalatra ugyancsak felhívja a figyelmet: nevezetesen a későmodern költészet szón alapuló esztétikájára.

Természetesen a szó alkotóerején alapuló líra maga is olyan konstrukció, mely lehetőségfeltételeit nem a mimetikus utánképzésben, de nem is a szimpla másolásban, utánzásban, idézésben látja (jóllehet mindkettő szuverenitásának illúzióját megteremti), hanem mindenekelőtt abban, hogy a fiktív teret, fiktív világot létrehozó zárt szerkezetekhez képest, illetőleg ezeken belül, a szó „beírásának” mozzanatára helyezi a hangsúlyt. A beírás pedig minden pillanatban tudomásul veszi, hogy az a hely, ahol a szó íródik, olyan tér, melybe már írtak, így az az egyébként önálló, hangja egyediségét megtartó megszólalás, mely a szövegeket építi, akkor is reflexív marad önmagára nézve, amikor a költészet fikcionalitása az olvasás során úgymond „felülkerekedik” a beírás reflexióján. Magyarán, jóllehet Kovács András Ferenc kötetében ezúttal is számos alkotás felhívja a figyelmet a maga alkotás- vagy alkotottság-létére, az a világ, mely a szó által teremődik, szerencsés módon egyre több helyütt hozza nyugvópontra az oscilláló mozgást szöveg és olvasói tekintet között.

Valószínűleg szerepet játszik ebben az is – túl az eddigi életmű hangsúlyaihoz képest történő tudatos vagy tudattalan elmozduláson –, hogy az itt megidézett hagyományok, formák, poétikák és stílusok az antik költészet veretes retorikájától kezdve a reneszánsz ehhez viszonyított újító re-kapitulációján, a romantikus költészet természet- és metafizika-élményén át a modernség több különböző formációjáig, vagy éppen a távol-keleti, mindenekelőtt japán műformák és poétikák termékeny beépítéséig, sok olyan tényezővel szembesítenek, melyek átértelmezhetik a palimpszesztus és a játékosság poétikájáról gondolatokat. Nem volna elégséges tehát, ha az értelmezés megtorpanna pusztán annak megállapításánál, illetve tudomásul vételénél, mint hogy ez a költészet határozottan és magabiztos kézzel gyártja a maszkokat, valamint sajátít át hagyományokat a líra történetéből. Mert

ugyan nyilvánvalóan ezt *is* teszi, ám a még kölcsönvett szó vagy műforma is olyan individuális hangon keresztül szólaltatható meg, mely relativálja e költészet „csupán” játékos jellegét. Ugyanis már a *Vázlatkönyvnek* az első ciklust megelőző, tehát a kötetet tulajdonképpen fölvezető műve, az *Újévi vers, csak ennyi* oly módon tekinthető a játékos-ság, az önreflexió előrebocsátásának, hogy az egyébként nagyon erős szcenikájú költemény fikciójához méri a szó beíródásának reflexív poétikai eseményét: *lelkesült dolog: könnyed, / tömör darabka / égtükör, fölösleges / rész, földi lom, szó, / játszi jégszilánk, pörög.*

A természeti képet teremtő szó jellemzően nominalizáló retorikája egyszerre építi ki a versvilág fikcióját, és ebbe a fikcióba illeszti bele, mintegy kontingens elemként, a szó önreflexióját egyaránt. Ily módon a költemény alaphelyzete, a befagyott folyón odébbbrügött jégszilánk pörgése, majd megállapodása olvasható erős költői képként, illetve egy fiktív világ fölsvillantásaként, mely a megszólalás modalitása folytán olyan szubjektív értelemlehetőségek számára ugyancsak könnyedén és nagyon is igenelhető módon utat nyit, mint a melankólia vagy a szomorúság „hangnemének” tettenérése. (Jöllehet ez valóban sugalmazás, semmint a sötét tus vagy a néma tinta, azaz az írás anyagszerűségének sajátja). De olvasható úgy is, mint a szavakból kiépülő világ ön-tettenérése, ahol a szó maga ugyanolyan elem – egy fölsorolás része –, mint a fiktív világot teremtő más szavak.

A kötet eme vonása – tehát, hogy a szó általi világteremtés, illetve az olvasói tekintet mozgása közti oszcillációt finoman nyugvópontra juttatja, kiegyenlíti – nyitott hatástörténeti helyzetbe hozza a verseket. Hiszen úgy viszonyul a hagyomány alakíthatóságához, hogy a megszólalás egyedisége a reflexiót mindig a versvilág részeként, nem pedig a fölött hozza létre. És bár ez a konstrukció ugyancsak emlékezetbe idézhető, a nyelv itt korántsem az „akart” vagy „csinált” költészet áldozata, hanem ellenkezőleg: maga nyit utat a keletkező mű (tervezhetetlen) kimenetelének. „Innen tekintve nem nehéz belátni – írja Kulcsár Szabó Ernő tanulmánya –, miért van kardinális különbség az olyan vers-értelem vagy -jelentés között, amelyik a valamit már mindig is gondoló nyelv és a kijátszhatatlan költészettörténeti hagyomány erejével való találkozásból *keletkezik*, illetve aközött a – már Babitsnál és Márainál kárhoztatott – nyelvi *trükk* között, amely a nyelv »játékait« működtetni és uralni képes »bűvészmutatvány« illúziójának terméke, tehát inkább »csinálják«, mint keletkezik.” („magát mondja, ami írva van”. Jegyzetek az újabb magyar líráról, *Prae*, 2008/3.)

Roppant istenek
ihletét hullám hozza
sugárhajón – roncs
poéta kopott padon,
parkban sütteti vázát.
Ró a sápadt kéz

a viaszba pár sort... Vár
a költő még, s mosolyint,
ha lányok melle
villan, ring – szerelembe
hulltan szebb a halál is.
(*Függelék antik költőkhöz*)

És homokdűnék, vádik,
Kiszikkadt vízmosások,
Vad szorosok, szirtfalak,
Tar, meredek tűz

Ragyogása, magasba
Törő láz... Ezt szerettem
Én, a kérlelhetetlen
Lángot a szóban.

(Sivatagok, kőszálak)

Ahogy az antik költészet jellegzetes szcenikáját idéző antikizáló retorika témájává teszi az ihlet „születésének” történetét, majd azt észrevétlenül a vers „testének” anyagává alakítja, mely végül egy hasonlóan ívelő mozgással a költemény „metafizikai” horizontját rajzolja föl, úgy a nominális nyelvhasználat redukált, mégis veretesnek ható formációja is a szó alapú líra világteremtő és megismételhetetlen konstellációját állítja. A *Sötét tus, néma tinta* költeményei éppen ezért úgy képesek utalni a cím szöveget, írást, tehát a betűt, a szót materializáló eseményére, hogy eközben a verset képező szavak nagyon is hatásosan alkotják meg (fiktív) világukat. Amint alighanem a szó képe, illetve a szó anyaga közti feszültség úgyszintén visszaolvasható – méghozzá költészettörténeti értelemben is releváns módon – a kötet szövegeibe. A „metafizikus” sík, valamint a vers keletkezésének anyagszerű eseményei hatásos módon nem hátrálnak meg a szövegvilág fenomenalizálhatósága, a hang átsajátíthatósága, azaz, egyszerűbben szólva, az olvasás „gyönyöre” előtt, de nem is teszik kizárólagossá a „metafizikus” horizontot, hiszen azt a vers rendre visszavonja az egyébként ebbe a síkba beillesztett poétikai–materiális reflexiók által.

A versszövegek „metafizikus” síkja vagy fenomenalizálhatósága az áthallásokon, átjátszásokon túl is a nyelv és a hagyomány találkozásából rajzolódik ki, ami szubjektum- és költészettörténeti következményekkel ugyancsak jár. A szó teremtése és teremtődése ugyanis arra az individuális hangra egyaránt kijátszhatatlan nyomást gyakorol, melyen keresztül maga a versszöveg megszólaltatható. E kötet egyik érdeme, hogy versei mégsem ezeknek a történeteknek, valamint e történetek reflexiójának szimpla rögzítését végzik, vagyis nem meta-versekként vagy meta-reflexiókként létesítik szó és hang találkozását. Sokkal inkább a kijátszhatatlan események ismerőségéből vagy ismeretlenségéből fakadó véletlenszerű verskeletkezést viszik színre úgy, hogy a szcenika hangulati bázisa, tehát a versvilág megalkothatósága, a hang átsajátíthatósága sértetlen marad, az olvasás pedig felismeri az előzetes tudás alapján létrejövő „élményszerűséget” egyaránt.

Sötétedéskor
hűvös fák vagy vadvizek
árnya suhog föl?
Semmi különbség éjbe
enyésző verssorok között.

(Csíkszépvízi vázlatok. – 2004. augusztus 21.)

A fenti szöveg szinesztéziás élménye egyszerre mutatja föl a dolgok, azok képe, illetve *hangja* közti különbséget a beírás által, majd von hasonlóságot a látható verssorok „eltűnésével”. (Mindegyik élmény a sötétedés természeti jelenségének hatására tapasztalható.) Az olvasás tulajdonképpen e ponton azt is tudatosíthatja, hogy a natúra képeinek romantikus átsajátítása a lélekállapot, hangulat, modalitás azonosítására oly módon veszi el történeti indexeit, hogy a „hűvös fák”, a „vadvizek árnya” suhogásának azonosíthatatlansága a „sötétedés” ugyancsak természeti tapasztalatakor a vers olvashatóságának tapasztalatával kerül egy szintre, s nyer ezáltal új történeti indexet. Persze, amint az olvasás képes megalkotni a már beírt szó fikciós horizontját (a „sötétedést”, a „hűvös fákat” vagy a „vadvizeket”), úgy az értelemképzés vagy a megértés megelőzőttségére szintén ráismerhet: amennyiben igaz az, hogy sohasem tiszta hangokat hallunk, hanem már mindig kocszőrejt vagy éppen kalapács hangját (Heidegger), vagy itt: suhogásként *fák* vagy *vadvizek* (árnyainak) suhogását, annyiban a versvilág képei szintúgy olvashatóvá válnak, miközben a kijelentések éppen a felismerhetetlenséget, az azonosíthatatlanságot, így az ismeretlenséget, a megkülönböztethetlent állítják. Konstatív és performatív retorika ilyen találkozását végül az olvasás és írás aktuális tematikus visszavonása követi, miközben a visszavonás már maga a születő vers részeként íródik.

A természet szó általi megalkotása pedig szubjektumtörténeti tekintetben úgy válhat megkerülhetetlenné, hogy a natúra *részeként*, nem pedig attól függetlenül létező ember azt ismeri föl – a szövegben toposzok, mint az öregedés, elmúlás, belenyugvás igen finom, pátoszmentes beépítésével –, hogy a lélekállapot vagy hangulat, modalitás volta képp független a természet „történeitől”, miközben e történésekhez olyan előzetes tudás tartozik, mely a vers keletkező képeinek olvasását a képek „modalitásának” olvasásához kapcsolja. A legváltozatosabb formák pedig e nyelvi történést mutatják meg más és más alakban:

Ködözik még a
Cseroldal vágatában
Rozivölgye, száz
év múltán is – nélkülünk
lélegzenek nagy erdők.

(*Csíkszépvízi vázlatok. – 2004. augusztus 27.*)

elmegyek innen is el
háncskalpom viszi szél
rossz magamat meg a föld
hordja időtlen

(*Hét humoros dal, 3.*)

Hajtsd le fejed vén
hegy vállára, zokogj, friss,
hajnali felhő!

(*Kedveséhez szól*)

Akár haikuról, koanról, akár japán népdalformáról, vagy éppen elégia skicceiről legyen szó (esetleg más műformákról – a *Vázlatkönyv* egy helyütt világossá teszi kapcsolódását a *Daloskönyvhöz*, ezzel pedig nem is annyira egy konkrét hagyományhoz irányít, mint inkább hagyomány és innováció tervezhetetlen találkozására utalhat), a naturában megjelenő szubjektum mindvégig olyan elemeknek van kiszolgáltatva, melyek a tőle független létezését állítják. És ugyan a létezés ezen a ponton felmutatható – a versek keletkezése lényegében ennek, ily módon pedig magának az olvasásnak az allegóriája egyben –, a szubjektum számára az ehhez való hozzáférés mindig csak részleges lehet. Ahogyan a hátúszás perspektívájából kirajzolódó kép részlegessége a létezők, illetve a létezés részleges megismerhetősége feletti merengésre nyújt alkalmat, úgy a japán népdal formájában megfogalmazott múltáptapasztalat hiába vetíti előre a szubjektumot mint kiáramlási pontot („elmegyek innen is el”), a natúra befoghatatlan ereje úgy választja le a hozzá – tehát az emberhez – tartozó darabokat (itt még az olyan egyszerű tárgy, mint a hánckalap, is „metafizikai” létezővé emelkedik), ahogyan ezzel kiasztikus együttállásban a „földnek” kiszolgáltatott ember térben és időben való mozgása, haladása voltaképp rajta túlható történésként a kiinduló pozíciót egyaránt átfogalmazza. Ezzel párhuzamosan, a haikuk többsége – kihasználva a forma nyújtotta lehetőségeket is – a már ember nélküli világot a megszemélyesítésekkel igyekszik emberivé tenni. A szó poétikájának előtérbe kerülése tehát egyszerre nyújtja a „metafizikából” és a modalitásból fakadó élményszerűséget, a szó által beírt képek asszociációjából nyerhető esztétikai tapasztalat lehetőségét, valamint, éppen a beírás által, a szó nem tolokodó, nem keresett, hanem *keletkező* önreflexióját. Az „álmodott dallam”, a „(meg sem) írott versek árnyai” képzelet, fikció, illetve megértés, értelmezés határán léptetnek be a versekkel való lezárhatatlan dialógusba, miközben világ, a szó világa és az olvasás beszédes együttállását mutatják meg, a kortárs magyar költészetben különösen termékeny, s alighanem most már megkerülhetetlen módon.

Mint a világ is –
 Vázlatkönyv, nem Daloskönyv,
 Csak földeregő
 Dallamok, csak álmodott,
 Csak képzelt, meg sem
 Írott versek árnyai
 Gyűlnek a mélyből –
 Mind szikkadt, kedvtelen váz,
 Mind szótlan kérlel:
 lhasson fénnel ömlő
 Sötét tust, néma tintát.
 (Egy könyv a feledésnek)

